

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כא, תש"ל

“מירושת לשון ימי הביניים”

(ממ) עניין רב ימצאו קוראינו בספרו החדש של פרופ' מ"צ קדרי. נושאו של הספר הם הביטויים, שהגיעו ללשון ההווה שלנו מספרות ימי הביניים, משמעם, תולדותיהם ושימושם אצל הראשונים ואצלנו.

התחום רחב מאוד, ויפה עשה המחבר, שצמצמו והגבילו משתי בחינות: מבחינת המקורות — שלא דן אלא בביטויים מתחום ספרות המחקר (על שני ענפיו: הפילוסופיה והקבלה), והניח את התחומים האחרים (שירה ופיוט, הלכה, דרוש וכו'); ומבחינת החומר — שלא דן אלא בביטויים, שנתגלגלו אל הלשון למעשה, והם חיים בה: הפותב והמדבר משתמש בהם, בלא שירגיש, מאין באו לו ומה היה שימושם המקורי. והשימוש המקורי יש שהוא רחוק מאוד מצד תוכנו והיקפו מן השימוש שבפינו ובכתבתנו: יש שנתגלגל מקודשי קדשים אל חולי חולין, ויש שעלה ממעמקי ההיגיון והמחקר אל ענייני יום-יום פשוטים שבפשוטים, או מן המופשט אל המוחש וכדומה.

חלק מן החומר הכלול בספר (הפרק השלישי, עמ' 57—140) ידוע לקוראים, שכן נדפס ראשונה בשנות תשי"ב—תשכ"ג בקונטרסי “לשוננו לעם” בסדרה “ביטויים מעולם הקבלה בלשון ימינו”. כאן הרחיב המחבר את מסגרתו על

1. מירושת ימי הביניים מאת מנחם צבי קדרי, הוצאת דביר,

תל-אביב תשל"ל, 167 + xvii עמ'.

ספרות העיון והמחקר בכללה, אף הוסיף פרקים להספרת התופעה של גלגולי ביטויים ושינויי משמעים: המעבר מקודש לחול; הערכיות הרגשית; מלשון הפלל אל הלשונות המיוחדות ולהפך, ועוד.

דוגמה נאה לדרך תיאורו והרצאתו הוא הערך רב־הכמות סגולה, שמקורו במקרא, והגיע לשימושנו, הוא עצמו וצירופיו השונים, בשתי דרכים: א. דרך הלשון העברית עצמה בהתפתחותה במשך הדורות; ב. בהשפעת הערבית. דרך אחת עבר הביטוי בספרותם של חכמי אשכנז, ודרך שנייה בתורתם של חכמי ספרד, עד שהגיע להתלכדותם של המשמעים השונים בפגישתן של תרבות ספרד עם תרבות אשכנז. נמצא כאן את שפע המשמעים והשימושים רבי־הגונים של ביטוי זה: קניין ורכוש, אוצר יקר, דבר חביב, אדם חשוב, חשיבות ומעלה, מבחר, מיטב; תכונה; תכונה מזופלאה, כוח ריפוי, תרופה; פישרון ויכולת, פעולה מזעילה ועוד — מלבד צירופים של הפועל סגל ושל שם־התואר מסוגל.

מושגים רבים, שאין הדובר מרגיש פלל, פי מקורם בתחומי המחשבה והמחקר, זוכים כאן לבירור ולסקירה היסטורית, פגון; שיעור קומה, המתקת הדין, צמצום, שבירת כלים, שידוד מערכות גלגול, בכוח ובפועל, ועוד. והדברים מלווים הדגמות מאלפות² מפל תחומי ספרות העיון ומהשפעותיהם בלשון הדור, בספרות ובעיתונות³.

2. לדוגמאות הרבות של הביטוי תכלית יש להוסיף דוגמה נאה מס' הפזוירי: "פי ירושלים אמנם תיבנה, פשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה".

הערה ביבליוגרפית קטנה: בעמ' 12, הערה 3 וכן בעמ' 159 במפתח המחברים ובעמ' VI של התמצית האנגלית מוזכר חי קבלן כמחברו של המאמר "ליסוד הערבי שבדיבור הישראלי" ב"לשוננו לעם" תשט"ו. טעות היא! מחברו של המאמר הוא חיים בלנק. חי קבלן לא היה ולא נברא, אלא משל היה, ולא ב"לשוננו לעם".

ע' איתן

עוד ל"הסלמה"

בקובץ A linguistics Reader, שיצא ב-1967 בעריכת Graham Wilson, אומר העורך בהקדמתו למאמר Contexts (הקשרים) מאת S. I. Hayakawa: "בקיץ 1964 התחילו בעיתונים, ברדיו ובטלוויזיה להשתמש בפועל to escalate מי שחיפש אותו באחד המילונים חרץ מן המילון הבין-לאומי השלישי של Webster, הוציא זמנו לריק — הוא לא היה שם. אולם יש לשער, שאנשים מועטים ראו צורך לחפשו. בימים ההם גדלה והלכה הסכנה שבתכיפות המשברים בדרום-מזרח אסיה, ואיש לא נצרך לדעת, "גזירה חוזרת" מדי, כדי לעמוד על הזיקה שבין to escalate לבין escalator (מדרגות נעות). מלבד זאת, כל פעם שבאה המלה בשימוש, התגברה הבנת הוראתה המיוחדת — מתוך ההקשר". עכ"ל, ועיקן מה שכתבתי ב"לשוננו לעם" רט, עמ' 249.